

MITOLOGIA SFINȚILOR LA CLASICII JUNIMIȘTI

Adela DRAUCEAN

Unii dintre sfinți au primit în interpretarea populară atribute bine definite, de multe ori fără nicio legătură cu tradiția creștină, ci mai mult ținând de mitologia sătească, acea mitologie de sorginte arhaică, precreeștină la care s-au adăugat elemente creștine, dar și elemente împrumutate din mitologiile popoarelor învecinate. Mulți sfinți au devenit „sfinți ai superstițiilor”, însuși numele lor reamintind omului ceea ce trebuie să facă sau nu. Deși numele acestor sfinți sunt inspirate din tradiția martirologică creștină, în gândirea comunității sătești ele suferă modificări. *Sâmedru, Sângiorz, Sânpetru, Sântandrei, Sântilie, Sântoader, Sânvășii* sunt numele populare de sfinți rezultate din alipirea cuvântului *sânt* la numele propriu-zis. Caracteristica tuturor acestor nume populare de sfinți, ce și-au pierdut din atributele religioase, primind în schimb însușiri magice, este aglutinarea cuvântului *sfânt* cu numele propriu-zis. Trebuie să subliniem faptul că aceste formațiuni sunt printre puținele supraviețuiri ale cuvântului moștenit *sânt* (din lat. *sanctus*) în limba română, cuvânt ce a fost înlocuit cu slavul *sfânt*. Sfinții respectivi s-au suprapus peste vechi reprezentări mitice mai mult sau mai puțin identificabile, preluând multe din atributele lor și pierzând propriile caracteristici biblice.

Eminescu, Creangă, Slavici și Caragiale au păstrat în operele lor denumirile populare ale sfinților și întregul mister emanat de zilele consacrate lor.

Sfântul cel mai des întâlnit în basmele scriitorilor analizați este *Sântul Petru* sau *Sâmpetru* deoarece scriitorii sus amintiți

au surprins foarte bine mentalitatea populară. Sâmpetru este considerat de popor cel mai prietenos dintre sfinți, cel mai apropiat de Dumnezeu și păzitorul porților raiului. Atașamentul omului simplu față de acest sfânt o putem observa și din numele familiar al acestuia – *Sf. Petrea*, din basmele eminesciene (*Făt-Frumos din lacrimă*, *Borta vântului*, *Finul lui Dumnezeu*, *Vasile – finul lui Dumnezeu*) sau din istorisirile *Kir Ianulea* și *Partea poetului* ale lui Caragiale – *Sf. Petre* sau *Sfântul Petre*. Acest om ce și-a câștigat prin faptele sale atributul de sfânt, fie este tovarășul de drum, pe pământ, a lui Dumnezeu: „Dumnezeu și *Sf. Petrea* – cari umblau pe pământ pe-atunci” (*Borta vântului*), fie apropiatul lui Iisus Hristos, la îndemnul căruia Cel din urmă își manifestă puterea Sa dumnezeiască: „Când se sculară spre a merge mai departe, zise *Sf. Petrea*: «Doamne, fă ca acest izvor să fie ce-a fost mai înainte». «Amin!» zise Domnul, ridicând mâna sa cea sfântă” (*Făt-Frumos din lacrimă*) sau este păzitorul raiului, precum în textul caragialian: „Ducă-se la Rai, să se-mpace Sf. Petre cu ei cum o ști” (*Kir Ianulea*). Cea mai elocventă istorisire, care-l are printre protagoniști pe Sântul păzitor al porților împărătești, este *Partea poetului*. Din fire visător, poetul a ajuns ultimul la împărțirea darurilor dumnezeiești „Într-un târziu, după ce se isprăvise-mpărțeala, iată vine și Poetul din depărtări... Nimic nu mai rămăsese de apucat; pretutindeni toate aveau stăpân”, cum mai târziu spune Sadoveanu în *Baltagul* despre muntean (în care se regăsește românul)¹. Darul primit de poet fiind

¹ „Domnul-Dumnezeu după ce a alcătuit lumea, a pus rânduială și semn fiecărui neam. Pe țigan l-a învățat să cânte cu cetera și neamțului i-a dat șurubul. [...] Pe rus l-a învrednicit să fie cel mai bețiv dintre toți și să se dovedească bun cerșetor și cântăreț la iarmaroace. A poftit pe boieri și domni la ciubuc și cafea: măririlor voastre vi-e dat să trăiți în dezmiere-dare, răutate și ticăloșie; pentru care să faceți bine să puneți a mi se zidi biserici și mănăstiri. La urma, au venit și muntenii și-au îngenuncheat la scaunul împărăției. Domnul-Dumnezeu s-a uitat la ei cu mila: «Dar voi,

posibilitatea de a sta și în Paradis lângă Creator. Contemplând frumusețile Raiului poetul cu greu părăsea acest tărâm. În peregrinările sale între pământ și Rai, tot timpul are de-a face cu Sântul Petre ce-i tot amână întâlnirea cu Dumnezeu, spunându-i că este ocupat și „prin urmare, mai plimbă-te”. Dar, făcându-i-se milă de bietul poet, străjerul Raiul devine mijlocitorul lui în fața divinității, astfel încât primește „o cutie cu penițe, un clondir cu cerneală și trei topuri mari de hârtie”. Caragiale îl pune pe Sfânt într-o postură nouă față de creațiile populare, deoarece Petre are de-a face cu un mic creator căruia nu-i ajunge niciodată materia primă.

Seria de atribute ale Sfântului este completată de Ion Creangă, deoarece în *Ivan Turbincă* Apostolul va trăi și spaima pricinuită de fostul ostaș. Acest „atribut”, ce mai degrabă e o slăbiciune a omului de rând, este un element de originalitate, prin care scriitorul stârnește râsul: „– Doamne, zise atunci *sfântul Petre*, spăriet: ori hai să ne grăbim, ori să ne dăm într-o parte, nu cumva ostașul acela să aibă harțag și să ne găsim beleaua cu dânsul. Știi c-am mai mâncat eu odată de la unul ca acesta o chelfăneală”.

Ioan Slavici ține seama de atributele pe care tradiția populară i le acordă acestui Apostol și le așează în economia

năcăjiților, de ce ați întârziat?» «Am întârziat, Prea Slăvite, căci suntem cu oile și cu asinii. Umblăm domol; suim poteci oable și coborâm prăpăstii. Așa ostenim zi și noapte; tăcem și dau zvon numai tălâncile. Iar așezările nevestelor și pruncilor ne sunt în locuri strâmte între stânci de piatră. Asupra noastră fulgeră, trăznește și bat puhoaiile. Am dori stăpâniri largi, câmpuri cu holde și ape line.» «Apoi ați venit cei din *urmă*», zice Domnul cu părere de rău. «Dragi îmi sunteți, dar n-am ce vă face. Rămâneți cu ce aveți. Nu va mai pot da într-adaos decât *o inima ușoară ca să vă bucurați cu al vostru*». Realizând un silogism între textul caragialian și cel sadovenian rezultă concluzia, care de fapt este o propoziție ce ne place nouă românilor să o spunem despre noi „Românul s-a născut poet”.

basmului *Spaima Zmeilor*. Păzitorul raiului, Sântul Petre este un bătrân ce are trecere la Dumnezeu. Cuvintele sale sunt ascultate de Atotputernicul încât familia lipsită de odrasle va cunoaște bucuria de a fi „mângâiată” de prunci. Scriitorul preia din tradiția populară și din învățătura bisericească, ideea că sfinții sunt mijlocitori între oameni și Dumnezeu: „– Dă-le, Doamne, ca să scapi de ei, grăi *Sf. Petre*, care pune totdeauna câte o vorbă bună pentru muritorii ce vin cu vreo rugăciune la tronul ceresc, căci, de! tot muritor a fost și el odată și știa ce sunt nevoile omenești.” Sfântul Petre va fi muștrat de Dumnezeu că nu învățase să descifreze tainele oamenilor, deși stătea de atâta timp de strajă la porțile raiului: „– Păcat că stai de-atâta timp la poarta raiului! Întâmpină Dumnezeu. Tocmai dacă le dau nu mai scap căci în gândul lor cu unul se începe...” Dacă aici Sfântul Petre este un intermediar între muritori și Dumnezeu, în *Petrea Prostul* este trimisul divinității pe pământ să răsplătească omenia unui creștin. Portarul și purtătorul cheilor raiului îi propune modestului muritor să ceară daruri de la Dumnezeu. Mare i-a fost uimirea când pământeanul nu vrea să ceară averi, noroc, sănătate, o familie, ci numai după multe insistențe ale sfântului va dori un cimpoi de țânțar: „– Nu-nțelegi, omule, că-i poruncă, și la porunca lui Dumnezeu trebuie să te supui? îi zise cu asprime. (...) Iacă, cer... ce să cer!? Cer – grăi, ca să ceară ce nu i se poate da – cer să-mi dea niște cimpoi de țânțar.” Iar în *Stan Bolovan*, Sfântul Petru însoțește pe Hristos în călătoria pe pământ: „Într-o zi, Domnul nostru Iisus Cristos, aflându-se în călătoria sa pe pământ, zise *bună dimineața!* La pragul lui Stan. Era cu apostolul *Sf. Petru...*”. Referiri la Sfântul Petru se găsesc și în *Florița din codru*. Datorită atributelor sale, chiar hoții (cei care nu ajung datorită fărâdelegilor la poarta raiului) ar fi mândri să stea de vorbă cu acest sfânt: „Hoții, cum auziră, toți cu toții săriră (...) încât erai să crezi c-a stat de vorbă cu *Sf. Petru...*”.

Sântilie este în mitologia românească, un sfânt atmosferic rezultat în urma unui sincretism complex în care s-a contopit cultul Sfântului Proroc Ilie (20 iulie), cel ce se înalță la cer, cu cel al unei divinități de tip autohton, probabil Gebeleizis, după Mircea Eliade², sau, în orice caz, un zeu al furtunii. Caracteristice lui Sântilie sunt simbolurile: trăsura cu roțile de foc, biciul și săgețile de foc, tunetele și trăsnetele. Se crede despre el că provoacă incendii în verile toride, provoacă tunete și fulgere în timpul furtunilor, leagă și dezleagă norii. Este integrat în categoria destul de bine reprezentată a sfinților considerați cauzatori ai arșitei, furtunii și incendiilor din luna lui cuptor (surorile – *Pârliile*, *Panteliile*, fratele – *Ilie Pălie* sau vizitiul carului său – *Foca*).

Ambivalența atributelor (ocrotitorul celor drepiți și pedepsitorul păcătoșilor) cu care este înzestrat Sântilie în perspectiva imaginarului popular este surprinsă de autorul *Amintirilor din copilărie*. Deși simbolurile acestui sfânt nu sunt amintite, caracterul justițiar al sfântului îl regăsim în „tunetul” și „trăsnetul” Smarandei la aflarea odraslei la scăldat. Chiar episodul acesta este pus sub patronajul lui Sântilie: „Într-o zi, pe aproape de *Sânt-Ilie*, se îngrămădisise, ca mai totdeauna, o mulțime de trebi pe capul mamei (...) Dar în ziua aceea, în care mă rugase ea, era un senin pe ceriu și așa de frumos și de cald afară, că-ți venea să te scalzi pe uscat, ca găinile. Văzând eu o vreme ca asta, am șterpelit-o la baltă, cu gând rău asupra mamei”.

Tot în acest episod întâlnim conversiunea numelui sfântului Ilie în adjectiv, atunci când face referire la perele ce se coc în preajma sărbătorii consacrate lui: „Noroc din ceriu până-n pământ că nu m-a prins melianul și haramninul de Trăsnea,

² Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, Editura Univers Enciclopedic și Editura Științifică, 1999 p. 337.

care avea mare ciudă pe mine, de când mă zăpserie în grădina lui la furat mere domnești și pere *sântiliești*, căci m-ar fi snopit în bătaie”. Aceste pere fiind de asemenea un „trăsnet” pentru Nică, deoarece îi amintesc de „zăpsirea” lui de către Trăsnea în grădină. Numai gândul la aceste fructe *sântiliești* îl fac pe Nică să-și reamintească de sfântul provocator de trăsnete, care în realitate ar fi fiul dascălului purtător al numelui de Trăsnea.

Ion Creangă, cel ce trăia în mentalitatea sătească, dar mai presus de toate o trăia, nu putea să nu facă referiri în opera sa și la sfântul care ne-a încreștinat și de ziua căruia se leagă multe obiceiuri și superstiții – *Sântul Andrei*. În ciuda unei singure referiri la acest mijlocitor: „prea des vrei să vie, că doar nu-i de tot copacul câte un lup! Ia, pe la *Sfântul Andrei* umblă și ei mai câte mulți la un loc” (*Moș Nichifor Coțcariul*), replica ascunde multe elemente mitologice legate de acest sfânt. Apostolul Andrei este cel despre care unele izvoare istorice și tradiția spun că a propovăduit Evanghelia lui Hristos în „teritoriile lupilor”, adică prin cetățile și așezările strămoșilor noștri din Scythia Minor. Ajuns pe aceste meleaguri, cu o climă neprielnică și unde lupii atacau tot ce întâlneau, Apostolul face o primă minune: „lupii au simțit în aer mirosul cald al făpturilor. (...) Ajung la ei, îi înconjoară mârâind în preajma lor. Deodată, plesniți ca de trăsnet, rămân țintuiți la pământ, ca niște mormane de piatră. Privirea călătorului nostru îi împietrise. După câteva clipe, dezmeticiți din încheștare, au început să se retragă încet, schelălăind înfricoșați, dispărând prin tufișurile din preajmă”³. Tocmai din acest motiv, considerăm că există o strânsă legătură între lup și Sfântul Andrei. Tot tradiția ne spune că Apostolul „lega gura lupilor”, pe care îi eliberează în noaptea de 29/30 noiembrie pentru a-i pedepsi pe

³ Dumitru Manolache, *La porțile luminii. Miracolele de la Dervent*, București, Editura ALL Educational, 1995, p. 19–20.

păcătoși, astfel Sfântul primește atributul de stăpân al acestor animale sălbatice. Vorbele Moșului Nichifor spuse Malcăi prin pădure, trimit tocmai la noaptea aceasta când lupii se adună în haite atacând tot ce întâlnesc: „că doar nu-i de tot copacul câte un lup! Ia, pe la Sfântul Andrei umblă și ei mai câte mulți la un loc”.

Un număr mare de practici magice și ritualuri se săvârșesc în prima zi a anului, închinată *Sfântului Vasile*, ce marchează începutul, nu doar al unui nou an, dar și, în mod simbolic, al unui nou ciclu de viață. Astfel, Anul Nou începe cu *Sânvăsii* (sau *Sânvăsâi*, *Sân Vasii*) – numele vechi al Zilei Sfântului Vasile – „împăratul” sau „stăpânul anului”. Această zi reprezintă un moment de cumpănă – cea dintre ani – care, în funcție de buna cunoaștere a tradițiilor mitologice, poate fi interpretată în sensul dorit de fiecare; pe de alta parte, este o zi fastă prin excelență, este prima zi a unui nou interval de timp.

În tradiția populară, Sfântul Vasile apare ca unul dintre sfinții care au făcut minunile cele mai mari, fiind păzitor de duhuri rele, cu „mare putere asupra dracilor”. Astfel, cu rugăciunile lui se scot duhurile malefice și necurate din oameni. Dar efectul rugăciunilor nu are putere dacă mireanul nu face și el un prim pas, anume să se împace cu toți confracții. Ziua lui Sânvăsâi este astfel una a împăcărilor, a bucuriei, a uitării ostilităților și treburilor gospodărești. Acest moment este surprins de Slavici în *Sân Vasii*, unde întreg ritualul sărbătorii se desfășoară în rândul meseriașilor. Ca prețuire a Sfântul „stăpân al anului” și izgonitor de duhuri rele și meseriașii au păstrat obiceiul reconcilierii, ca stăpânii să servească și să ia masa împreună cu ucenicii și calfele: „Bolnavi dacă ar fi fost, de *Sân Vasii* s-ar fi sculat din pat și-ar fi stat la masă cu calfele și cu ucenicii, căci altfel Anul nou nu putea să le aducă noroc. (...) Acum, o dată pe an, cei mici erau mari, iar cei mari se făceau mici: ucenicii ședeau în fruntea mesei, calfele se înșirau

mai în coadă, cucoana Sofița servea, iar d. Ceplac turna vin în pahare”.

Ziua de Sîn Vasii este și prilej al prevestirii „cum o să-și petreacă nu numai anul ce vine, ci toată viața”, dar și al ursitului cu ajutorul plumbului turnat în pahare. Așa se face că stăpânul Ceplac, la vederea reîntoarcerii lui Chiriac și a bucuriei tinerei Tincuța, întărește cuvintele bătrânești prin întrebarea retorică: „Vedeți că nu minte plumbul topit dacă-l torni cu rost în apă rece?”.

Slavici, fiind un bun cunoscător al tradițiilor și al modificărilor efectuate în calendar, leagă prima zi a anului întocmit științific, a Sfântului Vasile, de mai noile forme economice și sociale din rândul meseriașilor de la oraș; dar, atunci când surprinde obiceiurile ursitului și ale viitorului din mediul rural, apelează la calendarul arhaic, cel păstoresc, ce începe cu ziua *Sfântului Gheorghe (Sângeorz, Sângeorgiu sau Sfântul George)*. Numele acestui sfânt se leagă de începutul anotimpului reînvierii, al sezonului păstoresc, fiind momentul în care turmele de oi lasă locurile de iernat din câmpie sau stânele din depresiuni, spre a urca la locurile de vârată din munți. Sângiorz trebuie să înfrunzească codrul până la 23 aprilie, iar până la 26 octombrie să-l desfrunzească. Din această cauză, în cinstea lui și pentru protejarea locuinței de duhurile rele se pun ramuri verzi la ușa casei sau la orișice intrare. Sângeorz nu este numai responsabilul renașterii vegetației, ci și a idilelor. În această zi tinerele sunt udate cu apă de izvor de către flăcăi și se leagă primele prietenii.

Toată încărcătura sărbătorească legată de această zi o reîntâlnim în *St. George*, o scriere slaviciană ce de multe ori a fost atribuită lui Eminescu: „din iederă se împletesc cununi” cu scop protector, flăcăii stropesc fetele cu apă de izvor, „astăzi se încheie un an și se începe altul, astăzi se hotărăște simbria și să reînnoiește învoiala cu stăpânul”, „se înțarcă mieii și oile se

bagă în lapte”, primii fiori ai dragostei o cuprind pe tânăra Simina, adunarea întregii comunități la biserică, iar seara la joc. Dar, toată această atmosferă celestă, dată de legătura strânsă dintre St. George, natură și om, din mediul rural, devine una profană, lipsită de încărcătura sacrală în mediul urban, unde totul se reduce la o simplă petrecere: „Ce proastă petrecere! Oștiri ce se luptă cu noroiul, bombe ce se descarcă de dragul zgomotului, certuri, ocări, sudălmii, mizerie politică! Apoi plătește chirie dacă i-a mai rămas un fir de para, părăsește-ți locașul, te mută în altul, sparge oglinzi, te ceartă și te necăjește, căci e St. Gheorghe!”.

Bibliografie

- Caragiale, Ion Luca, *Opere, Teatru. Proză. Versuri*, ediție îngrijită de Marcel Duță, în loc de prefață și cronologie de Șerban Cioculescu, București, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”, 2003.
- Creangă, Ion, *Opere*, ediție îngrijită de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, prefață de Mircea Vulcănescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Eminescu, Mihai, *Opere*, vol. I-VIII, ediție îngrijită de acad. Mihai Cimpoi, Chișinău, Editura Ganivas, 2001.
- Slavici, Ioan, *Opere*, vol. I-VII, ediție îngrijită, studiu introductiv și cronologie de Dimitrie Vatamaniuc, București, Editura Național, 2001.
- Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, Editura Univers Enciclopedic și Editura Științifică, 1999.
- Manolache, Dumitru, *La porțile luminii. Miracolele de la Dervent*, București, Editura ALL Educational, 1995.
- Olinescu, Marcel, *Mitologie românească*, București, Editura Gramar, 2008.
- Pamfile, Tudor, *Mitologia poporului român*, vol. I-II, ediția a II-a, București, Editura Vestala, 2008.
- Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, București, Editura Academiei, 1987.

Abstract

In the folk tradition, some of the saints have received well defined characteristics, without having any links to the Christian tradition. They belong to the village mythology, the one with archaic or pre-Christian origin, overwhelmed by Christianity and by the surrounding peoples' mythologies. Many saints have become "saints of superstitions", even their names reminding man what to do or not. Although the names of these saints are inspired from the Christian tradition, they are modified within the village community. *Sâmedru*, *Sângiorz*, *Sânpetru*, *Sântandrei*, *Sântilie*, *Sântoader*, *Sânvăsii* are the popular names of saints, made up from the words *sânt* and the name itself. Those saints have replaced old mythical representations, less or more recognisable, taking over many of their characteristics and losing their own biblical ones.

Among those who have kept in their pieces of work the popular names of saints and the whole mystery of their feasts, there are Eminescu, Creangă and Caragiale.